

A német irodalomtudomány mai állása.

Írta: KERESZTURY DEZSŐ.

Az a rendkívül heves küzdelem, amely az utóbbi évtizedek alatt a német szellemi élet minden pontján gyökeres átalakulásokra vezetett, forradalmat és súlyos válságokat idézett fel a tudományok területén is. Az irodalomtudomány új irányai, hagyománytalanul, vagy hagyományokra visszanyúlva, tudományos, vagy tudományon kívüli indítékokra támaszkodva, a XIX. század végén kezdettek feltűnni, midőn az önállósuló szellemi tudományok elváltak a természettudományoktól s megkezdték saját módszereik kialakítását. (Rickert: *Naturwissenschaft und Kulturwissenschaft*; Dilthey: *Einleitung in die Geisteswissenschaften*.)

Az új törekvések mindenekelőtt a közvetlen elődtől, a legtekintélyesebb és legelterjedtebb iránytól: az ú. n. Scherer-iskolától akarták magukat elhatárolni. A későbbi harc folyamán ez ellen az iskola ellen irányult a legtöbb támadás, ebben látták a XIX. század második felének reprezentatív irodalomtörténeti irányát. Az új, lényegükben idealisztikus irányok hívei élesebben, vagy szelídebben elhárító gúnyal az irodalomtörténeti pozitívizmus korának nevezik e félszázadot, jóllehet azt nem kötötte határozott elvi állásfoglalás a filozófiai pozitívizmushoz s inkább csak józan racionalizmusának és a kézzelfogható anyagot mindennél többre értékelő filozófia-ellenességének köszönheti e nevet. Ma már, a támadások és védekezések kereszttüzében, eléggé megvilágosodott ez iskola jelentősége. W. Schererrel, E. Schmidttel, J. Minorral az élen, általánosan elismert tudománnyá fejlesztette a germanisztikát, széleskörű s alapos munkát végzett a forráskutatás, a szövegkritika, az irodalomtörténeti anyag felkutatása s hozzáférhetővé tétele, az irodalomtörténeti életrajzok és monográfiák, a formai, stílustörténeti elemzés, a motívum- és hatástörténet s az összehasonlító irodalomtudomány terén, Scherer „Geschichte der deutschen Literatur“-jában (1883) pedig a nagyarányú összefoglalásig is eljutott. A támadók legtöbbször azt kifogásolta, hogy ez iskola hívei, elmerülve az anyagban, az életrajzi adatoktól nem jutnak el a költő egyéniségéhez, a hatáskutatásban

elveszítik szemük elől a művet, a monográfiákon túl nem látják meg a fejlődés menetét, a fától az erdőt. Az új irányok közös célja az új szintézis megalkotása. E szintézis elgondolásai s a feléje irányuló utak különbözők: a mai helyzet a módszerbeli sokféleség és ellentétesség képét mutatja. A modern német irodalomtudomány „bábeli nyelvzavarában” — bizonyos általánocsítással s elvonással — mégis megkülönböztethetünk hét alaptörekvést: 1. a filológiai, 2. a kultúrtörténeti, 3. a legtágabb értelemben kollektivistikus (faji, etnikai, szociológiai, vallási), 4. a lélektani, 5. a formális-esztétikai, 6. az idealisztikus-szellemtörténeti irányt s 7. bizonyos kiegészítő törekvést.

1. Az irodalomtudomány sohasem nélkülözheti a filológiai alapvetést s a germanisztikának ez az ága ma is szép eredményeket mutat fel; hasznára vált, hogy már nem tömegcél. A szövegkritika s szövegtörténet több oldalról nyert módszeres megvilágítást (H. J. Pos: *Kritische Studien über philologische Methode*, 1923; G. Witkowski: *Textkritik u. Editionstechnik neuerer Schriftwerke*, 1924) s a régi irodalom körén túllépve, az újabb irodalom anyagának kritikai kiadásaiban is alkalmazást talált. Az ú. n. filológiai hermeneutika, ez a lényegében genetikus-leíró módszer, mely a mű keletkezéstörténetét, forrásait, motívumainak származását, a reágyakorolt hatásokat deríti ki s szerkezetét, felépítését írja le, nem egy ponton tovább él. Érdekes eredményeket ért el a filológiai divináció is, akár valamilyen művet rekonstruál a töredékekből, akár a mű keletkezésének egyes előkészítő formáit építi fel (A. Heusler *Nibelung-tanulmányai*, G. Roethe *Goethe-tanulmányai* stb.), akár anonym vagy pseudonym könyvek szerzőjét deríti fel (P. Merker az „*Eccius dedolatus*“-ét), akár egyéb részletkérdésekre igyekszik fényt deríteni, mint M. Herrmann és A. Köster vitája a nürbergi Hans Sachs-színpadról.

2. Az új törekvések az irodalomtudomány tárgykörének kibővítésére és módszertani szempontjainak kiegészítésére irányultak. A kutatás tárgyának körét az az irány szabta legtágabbra, amely a XIX. század végén mindjobban fellendülő művelődéstörténettől nyerte indítékait. A „minden összefügg mindennel” gondolata alapján arra hívja fel a figyelmet, hogy a legkülönbözőbb történelmi erők és megnyilatkozások összefüggnek a művelődés egészében s e fejlődés változó korszakokban a művelődés egyes tényezőinek: vallásnak, erkölcsnek,

művészetnek, tudománynak stb. közös alaphangját: „diapason-ját“ mutatják (K. Lamprecht), vagy — más szemszögből — egy organikus, zárt, különböző életkorokon: keletkezésen, fejlődésen, hanyatláson, elmúláson áthaladó „kultúrlélek“ sajátos teremtő erejének megnyilatkozásai (O. Spengler).

Az irodalomtörténetben, nem jelentéktelen előzmények után, Hettner (*Literaturgesch. d. XVIII. Jhs.*, 1855) és R. Haym (*Die romantische Schule*, 1870) névéhez fűződik ez irány megindulása; mint alapelv, vagy szempont, jóformán minden kollektivistikus törekvésnél fellép, különféle alakváltozásokban, az egyes árnyalatok mögött álló kultúrfilozófiai meggyőződés szerint. Elveit leghatározottabban Kurt Breisig fejtette ki (*Lit. Echo*, VIII, 1905). Az irodalomtörténetírónak eszerint — saját tárgykörének, az irodalomnak álláspontjáról — át kell tekintenie a kultúrát alkotó szellem összes megnyilvánulásait: a vallást, a zenét, a képzőművészeteket, a szőlőművészeteket, a jog, a társadalom, a gazdasági változások, a tudomány, a „belső és külső államművészet“ s a társas élet más jelenségeinek történetét, szóval a szellemi és anyagi művelődés egész területét. Szellemének sokoldalú megnyilatkozása miatt a romantika ígérkezett ilyenfajta törekvések legalkalmasabb anyagául; Haym, R. Huch (*Die Romantik*, I. 1899, II. 1902), O. Walzel (*Deutsche Romantik*, 1908) különböző színezetű összefoglalásai után G. Stefansky erősen filozófikus könyvében (*Das Wesen der deutschen Romantik*, 1923) a hagyományos irodalomtörténet már egészen háttérbe szorul. De más korok ábrázolói is érvényre juttatják e szempontot: H. Cysarz kissé hangos *Deutsche Barockdichtung*-jában a szellemtörténet módszereivel vegyíti, R. Hamann (*Kunst u. Kultur der Gegenwart*, 1922), E. Utitz (*Kultur der Gegenwart*, 1927) és mások a modern irodalom történetét is ily kultúrtörténeti háttérbe ágyazzák be. Sok szál köti ide az ú. n. *Deutschkundebewegung*-ot is, ezt az erőteljes, de egyelőre még kialakulatlan áramlatot, melynek középponti problémája a népszellem időtlen jellemének s az egész kultúra területén megnyilatkozó hatásának kutatása.

A művelődés, akár mint tevékenységet, akár mint megvalósított eredményt, akár mint eszményt fogjuk fel, történelmi képződmény, melynek hordozói nagyobb emberi közösségek; természetes hát, hogy a kultúrtörténeti irány sok ponton összeköttetésben áll azokkal a törekvésekkel, melyek, az irodalmi

jelenségek létrehozó, alakító erőit keresve, az irodalom kollektív jellemére mutatniak rá s gyökereit, tápláló rétegét a nagyobb közösségekben keresik: a fajban, népben, nemzetben, törzsi alakulatokban, a gazdasági, társadalmi osztályokban vagy a vallási egységekben.

3. A mind erősebben hódító fajelmélet (Rassenkunde), mely az emberi kultúra jelenségeit a különböző faji erők munkálására vezeti vissza s melynek főbb fejlődési fázisai Németországban Gobineau, Chamberlain, Günther s Claus nevéhez fűződnek, az irodalomtörténetbe A. Bartels, alapelveiben erősen vitatható, módszertanilag átgondolatlan, zsidógyűlöletében elfogult irodalomtörténetével (Gesch. d. d. Literatur, 1901—2) jut be. Tisztultabban, bár jó adag faji önértéztúltengéssel jelenik meg O. Hauser világirodalomtörténetében (Weltgesch. d. Lit. 1910). E törekvés lényegileg még a kezdet kezdetén van s lassan halad a tisztultabb alapvetés felé, nemesak a felvetődő kérdések bonyolult volta miatt, hanem, mert politikai, faji elfogultságok állandóan éreztetik zavaró hatásukat. Objektív kutatás azon a gondolaton indulhat meg, amely szerint az egyes rasszok csak művészi megnyilatkozásaik stílusában különböznek (Günther: Rasse u. Still, 1926, L. F. Claus: Rasse u. Seele, 1928).

Régebbi hagyományokra tekinthet vissza az az irány, amelyik a „faj“ helyett a „nép“ történelmi szempontból hajlékonyabb fogalmára épít, bár hiszen a két fogalom gyakran keresztezi egymást s egyaránt alakítható. E törekvések — a nép fogalmának különféle értelmezése szerint — különböző utakon indulnak: így válik el, hogy csak a két szélső lehetőséget említsük, az alapjában individualisztikus Seherer-hagyomány az újabb szintetikus törekvésektől. Az előbbi a különböző értékű s jelentőségű egyéniségeket állítja be a nemzetnek történelmileg kialakult nyelvi, politikai, társadalmi, kulturális egységébe, az utóbbiak az egyéniséget csaknem teljesen feloldják az — ismét többféleképpen elgondolt — „népszellemben“, ebben a cselekvő, teremtő lélekben, mely egyenlő értékkel nyilatkozik meg a számunkra legnagyobbak műveiben s a legnagyobb népi megnyilatkozásokban. Ez utóbbi alapfelfogásból szükségképpen folyó értékrelativizmus végső következményét a Deutschkunde-mozgalom vonta le; ez a magasabb műköltészet s a népköltészet közt minden értékkülönbséget el akar vetni

(Fr. Panzer, W. Hcfstädter: Grundzüge der Deutschkunde, I. 1925, II. 1928).

E törekvések vezérfogalmának, a népszellemnek kérdéséről gazdag s változatos irodalom keletkezett, de a fogalom még mindig nem tisztázódott. Az írók különböző módszereket választottak: egyesek széleskörű kutatásokon alapuló indukció útján igyekeztek megrajzolni a nemzeti egyéniség jellemképét (Ziegler: Der deutsche Mensch, 1915; Müller—Freienfels: Psychologie des deutschen Menschen u. seiner Kultur, 1922.), mások egyes kiváló németeket (Lochner Grimmelhauseint stb.), vagy egy-egy szellemtörténeti korszakot (Lienhardt a klassicizmust, Bartels a realizmust, többen a gótikát stb.) tagították szimbolummá.

Az ilyképen felépített irodalomtörténetben az egyén helyett a népszellem küzdi meg történelmi harcait s megy át a különféle fejlődési állomásokon (Rich. Hamann: Der Impressionismus in Leben u. Kunst, 1907). E lehetőség eléri végső határát. H. Hamann könyvében (Die Überseele, 1927), még inkább J. Wiegand barbár, név nélküli irodalomtörténetében, melyben az alkotó egyéniség emléke is alig kísért már (Gesch. d. d. Dichtung in strenger Systematik, nach Gedanken, Stoffen u. Formen, in fortgesetzten Längs- u. Querschnitten, 1922).

Kisebb népi egységek: a törzsek lépnek fel, mint a történelem drámai szereplői Nadler nagy irodalomtörténetében (Literaturgesch. der d. Stämme u. Landschaften, 1912—18). Jellemük, vérségi kapcsolatok, a táj különféle befolyásai, történelmi hagyományok s szociális erők hatása alatt alakul s nemzedékeken át változatlanul öröklődik. Nadler — A. Sauer gondolatát elképesztő lendülettel továbbfejlesztve és gyakorlatilag megvalósítva — a nyugati, régi és a keleti, új törzsek szellemi küzdelmére építi fel a német irodalom történetét. E gondolat, bármennyire vitatható is, a lényeges kérdések egész sorát vetette fel, bár tudományos körökben egyelőre elszigeteltnek látszik.

A módszerbeli különbségnek még változatosabb képét mutatják az ú. n. irodalomszociológia kifejlesztésére irányuló törekvések. Egy önelvű irodalomtörténettől talán legtávolabb áll s — a fajelméletek mellett — politikailag leginkább kihasználható az az irány, amelyik a történelmi materializmus nyomai s a fejlődő szociológia erős hatása alatt az irodalmi élet változásait gazdasági átalakulásokkal s a társadalmi osztályok küzdelmével magyarázza. Fr. Mehring kezdeményeit (Lessing-

Legende, 1893) legügyesebben, bár csökkenő önbizalommal A. Kleinberg vázolata fejlesztí tovább (Die d. Dichtung in ihre sozialen, zeit- u. geistesgeschichtlichen Bedingungen, 1927). Teljesen a politika terére siklik át a kommunisztikus irodalomkritika (M. Herrmann: Die bürgerliche Literaturgesch. u. d. Proletariat, 1922).

Sokkal több szerephez jut az irodalom azokban a törekvésekben, melyek a szűkebb értelemben vett irodalmi élet szociológiájával foglalkoznak, szoros kapcsolatban a kultúrtörténet, a kultúrfilozófia s a szociológia új irányjaival (M. Weber, K. Lamprecht, Troeltsch, Scheler stb.). A társadalmi erőkre felépített első irodalomtörténeti összefoglalást K. Franke írta meg (History of German Lit. as Determined by Social Forces, 1901). Legenergikusabban s legtöbb szellemmel P. Merker képviseli ma ez irányt. Az irodalomszociológia kissé önkényes értelmezésével ennek három lehetőségét különbözteti meg: probléma-, anyag- és stílustörténetet. (Neue Aufgaben der d. Literaturwiss. 1920). Az irodalmi közönség kérdését, mely körül azóta irodalom keletkezett (Hirsch: Die Genesis des Ruhmes, 1914 stb.), először S. Lublinski állította vizsgálódásai középpontjába (Lit. u. Gesellschaft, 1899, Bilanz der Moderne, 1904). Az irodalmi ízlés szociológiájának módszertani alapjait L. Schücking fejtette ki (Soziologie der literarischen Geschmacksbildung, 1923).

A vallási, egyházi közösség szempontjait elsősorban a délnémetországi katolikusság köréből kiinduló, módszerben, értékfelfogásban fölöttébb sokszínű törekvések érvényesítették; a gótika, a barokk és a romantika új értékelése sok ponton kapcsolódik ez irányhoz. Legegyoldalúbb s legharagosabb képviselője J. A. Lux (Ein Jahrtausend deutscher Romantik, 1924), ígéretteljes kezdeménye Hammerschmidt és Rohfleisch műve: Deutsches Denken u. Dichten seit Herder (1927), legértékesebb s tiszteletreméltóbb munkása H. Hefele (Dante, 1922).

E kollektivistikus irányok kapcsán válik ismét égetővé minden összefoglaló történelemszemlélet nagy kérdésének: a közösség és egyéniség viszonyának s történelmi szerepének tisztázása. A különféle álláspontok két szélső lehetőségét a Carlyle és Nietzsche nyomain haladó hőskultusz s a végsőkig következetes szociológia képviseli, az előbbi a történelmet a vezéregyéniségek küzdőterének, a történetírást biográfiák összegének látja, az utóbbi feláldozza a kiváló embert a közösség

erőinek oltárán. (Th. Litt: Individuum und Gemeinschaft, 1926). A kérdés alapján történetfilozófiai, de szükségképen összefüggésbe kerül a lélektanral is.

4. Lélektani szempontok érvényesítése nem újság az irodalomtudományban, módszeres alkalmazásuk a XIX. sz. második felében válik mind erősebbé, midőn Lamprecht az egyre jobban fejlődő tudományos lélektanban a „történettudomány mechanikáját“ véli megtalálni. A társadalmi és a tömeglélektan valamennyi kollektivistikus irányban alkalmazást nyer, az irodalomtudományra eddig talán a néplélektan hatott legtermékenyebben. E kutatási mód, mely már Herdernél feltűnik, Spencernél filozófiai megalapozást nyer s Wundtnál rendszeres tudományá vá, különösen a költészet kezdeteinek, a kultúra korábbi fejlődési fokán lévő népek művészetének, az első műfajok kialakulásának kutatására irányult s termékenyen kiegészült F. Krueger és H. Henning fejlődéslélektanával (F. Krueger: Über Entwicklungspsychologie, 1905, H. Werner: Die Ursprünge der Lyrik, 1924).

Az egyéniség lélektani elemzésének egyik legjellemzőbb formája a pozitívizmus korában kialakult pszichogenetikus módszer. Ez a költő egyéniségének kialakulását kíséri figyelemmel s fejlődésének alapjait, rúgóit igyekszik felkutatni. Alapfogalmait, módszerét — Goethe példáján indulva s Taine híres háromságával: a race-szal, milieu-vel, moment-tal párhuzamosan — Scherer fejtette ki s öröklött, átél és eltanult mozzanatokra (Erebttes, Erlebtes, Erlertes) vezette vissza az egyéniség fejlődését. E három szó jellegje lehetne az ú. n. filológiai életrajznak. Ennek ma legjelentékenyebb képviselője az E. Schmidt és J. Minor nyomain induló H. Mayne (Mörike, G. Keller, Fontane, C. F. Meyer). Továbbvitte és sok ponton átalakította e módszert az élmény fogalmának elmélyítése (Dilthey: Das Erlebnis u. die Dichtung, 1905) s F. Gundolf alapvető megkülönböztetése az őselmény és kultúrelmény között. (Az élményfogalomról: Ch. Bühler: Der Erlebnisbegriff in d. mod. Kunstwiss. Walzefestschr. 1924.)

Az ú. n. elemi és a természettudományos lélektan nem vezetett mindenütt a remélt eredményekre; a pszichográfia nagyrészt megáll a felületi jelenségek leírásánál (P. Margis: E. Th. A. Hoffmann, 1911), s a patográfia is, mely Lombroso híres genie-örült elméletéből kiindulva s az újabb pszichiátria hatása

alatt, a művész és a művészet pathologikus vonásaira mutat rá (W. Lange—Eichbaum: *Genie, Irrsinn und Ruhm*, 1928), csak egyes esetekre alkalmazható s nem egy esetben erőszakos belemagyarázásokra vezet, különösen mikor egész korokat foglal egy patológiai feltevés szemszöge alá. (Kivétel: E. v. Sydow: *Die Kultur der Dekadenz*, 1921.)

Termékenyítőbb befolyással volt az irodalomtudományra a Bécsből kiinduló pszichoanalízis. Ez a művészetben is a tudatalatti lelki rétegek szerepét vizsgálja s elsősorban a költői képzelet mibenlétének és működésének kutatása s az elnyomott vágyakat feloldó műalkotás lélektani hatásának felderítése körül ért el eredményeket, de emellett jóformán az egész irodalomtudomány területén fellelhető termékenyítő szempontjainak hatása. C. G. Jung pszichoanalitikai alapokon felépített típusana: *Psychologische Typen* (1921) már ériutkezik a mai német irodalomtudományban leginkább elterjedt lélektani módszerrel: az ú. n. alkatlélektannal, vagy más néven: szellemtudományi lélektannal. Ez a megértő, értelmező, szintetikus lélektan — ellentétben a természettudományos, tapasztalati lélektan elemző módszerével — a beleézés, vagy az analógiás megismerés segítségével az emberi, lelki valóság lényegét mint egységet igyekszik megragadni. Középponti problémája tehát az egyéniség kérdése; a különböző kutatók ezt világítják meg lélektani, történelmi, etikai, metafizikai stb. szempontból (Müller-Freienfels: *Persönlichkeit u. Weltanschauung*, 1919, *Phil. der Individualität*, 1921 stb.). Kifejlődéséhez az első lökést Dilthey adja meg: ő veti fel a szellemtudományi lélektan szükségességének és lehetőségének kérdését, ő alkalmazza először tudományosan a lelkiakat fogalmát s három világnézeti alaptípusából: naturalizmus, objektív idealizmus, az egyéniség és szabadság idealizmusa — indul ki jóformán minden mű, amelyik az életformáknak: az élet minden vonatkozásában azonosan megnyilatkozó jellemegységeknek alaptípusait igyekszik felkutatni, leírni és rendszerbe foglalni. E tipológiák közt leghíresebb Spranger rendszere (*Lebensformen*, 1927, 6. kiad.). Hat alaptípusát — elméleti, gyakorlati, szociális, vallásos, hatalmi és esztétikai ember — már a legkülönbözőbb szempontokból sokféleképen átalakította s módszerét nem egy új szemponttal gazdagította a mind jobban bővülő karakterológiai irodalom (E. Utitz: *Charakterologie*, 1925). E szellemtörténeti lélektan

eredményeit H. Nohl (*Typische Kunststile in Dichtung und Musik*, 1915) és R. Unger (*Weltanschauung u. Dichtung*, 1917) kezdeményei után Müller—Freienfels alkalmazta leghatározottabban a művészettudomány terén (*Psychol. u. Sociol. d. mod. Kunst*, 1926); O. Walzel Dilthey három típusára építi fel a XIX. század német irodalmának történetét (*Deutsche Dichtung seit Goethes Tod*, 1920), W. Mahrholz (*Die Dichtung der Gegenwart*, 1926) a felvilágosodott, a romantikus és a klasszikus, F. J. Schneider az expressiv embertípust pillantja meg az újabb irodalomban (*Der expressive Mensch u. d. Lyrik der Gegenwart*, 1927).

Ez irányokban szükségképpen kialakuló relativizmussal szemben határozott értékfelfogás alapján áll az a Stefan George köréből kiinduló, Bergson filozófiájából s általában a filozófiából táplálkozó irány, melynek főatyamestere Fr. Gundolf. Ez az irány nem az általános jellem típusokat, életformákat keresi, hanem a kiváló egyéniségek szimbólummá növvő lényegét, filozófiai értelmét, „mítosztát“. Gundolf Goethéje, méginkább az ennek nyomán keletkezett művek azonban már átvezetnek a még tárgyalandó filozófikus szellemtörténeti monográfiákhoz. Ezek kapcsán válik nyilvánvalóvá minden ilyenfajta fenomenológiai szemlélet közös veszedelme: a valóságtól eltávolodó elméleti, vagy művészi elképzelések gyors általánosítása és a könyörtelenül végigvezetett rendszerezés igazságtalansága.

A költészettan terén is a formalisztikus szabálymegállapításoktól a művészi alkotás és hatás lélektani vizsgálata felé fordult az érdeklődés. E költészet-lélektan legfőbb képviselői: Müller-Freienfels (*Poetik*, 1914), és E. Ermañinger (*Das dichterische Kunstwerk*, 1921). Ed. Scherrer az egész költészettant a lélektanban akarja feloldani (*Psychol. d. Lyrik u. d. Gefühls*, 1925). E problémakör már átvezet az esztétikába és a művészettudományba, de ugyancsak a modern német irodalomtudomány következő nagy területére: a formális-esztétikai irányhoz.

5. Az irodalom nemesak társadalmi jelenség, közösségek szellemének, élményeinek alakítója s megörökítője, nemesak a költő egyéniségének, szellemi, érzelmi, képzeleti életének kifejezője, hanem különböző műformákban megjelenő nyelvi műalkotások összessége is. Egyes — az esztétika, a nyelvtudomány és a művészettörténet újabb eredményeiből táplálkozó — irányok az irodalmi alakosságok: az irodalmi nyelv, stílus, műformák

stb. kérdéseit teszik tehát vizsgálat tárgyává. K. Vossler és iskolája, az „idealisztikus filológia“, a nyelvben látja az irodalmi alkotás legfőbb anyagát és kifejezőeszközét s az irodalomtörténet középpontjába a nyelvtörténetet állítja. A nyelvet azonban nem csupán mint mechanikai, fiziológiai, lélektani, történeti változásoknak alávetett hanganyagot, szó- és formakészletet fogja fel, hanem elsősorban mint egyének s nagyobb nyelvi, szellemi, művelődési egységek lelkivilágának, világnézetének, kultúrájának kifejezőjét. (K. Vossler: *Gesamm. Aufsätze zur Sprachphilosophie*, 1923; *Geist u. Kultur in der Sprache*, 1925). Lényegében tehát itt is az irodalmi stílus kérdésébe ütközünk. Egyéb irodalomtudományi alapfogalmak példájára a stílus fogalma is a legellentétebb formákban jelenik meg. E. Elster — hogy ismét csak a legjellegzetesebb példákat említsük — az elemző, leíró és lélektanilag magyarázó stilisztika álláspontjáról a stílust úgy fogja fel, mint az alkotó egyéniség esztétikai felfogását és alkotóerejét megnyilatkoztató mű kifejező eszközeinek egységesen szabályozott összegét. Fr. Strich metafizikai feltevések felé mutató körülírása szerint pedig: a stílus az örök emberi szubsztanciának egységes és sajátos megnyilatkozása, időben és térben. Strich és iskolája ma egyik legjellemzőbb képviselője annak a törekvésnek, amelyik az egyes művek vagy írók stílusának elemző leírásán túl egyes korszakok, pl.: renaissance, barokk, egynemű stílusjellemét keresi, vagy még tovább haladva: egyes. a történelem folyamán újra és újra felbukkanó stílusegységek, pl.: gótika, romantizmus, mibenlétét és sorsát kutatja. Régen kísértő gondolatokat fejleszt tovább Strich, midőn Schiller naív és szentimentális költőjének, vagy Nietzsche apollinikus és dionizoszi életformájának mintájára szembeállítja a német klasszikát és romantikát, mint a befejezettség és a végtelenség művészetét (*Deutsche Klassik u. Romantik*, 1922). Finom megfigyelésekben bővelkedő könyve, melyben Wölflin művészettörténeti stílus-kategóriáit: „lineáris — festői“, „felület — mélység“, „nyíltság — zártság“, „sokféleség — egység“, „teljes és viszonylagos világosság“, használta fel irodalmi jelenségek megvilágítására: sok értékes munkának kiindulópontja.

Ugyancsak a műtörténet újabb irányaihoz, elsősorban Wölflinhez kapcsolódik O. Walzel formatörténeti iránya is. Walzel ilyenirányú széleskörű munkásságának főcélja, hogy a

különböző művészetek összefüggésének felderítésével, a művészetek kölesönös megvilágításával alapot nyerjen egy olyan új művészettudomány kiépítésére, amelyik érvényesíti a történelmi szempontot, a műalkotások elemzéséből indul ki s egyesíti a belső és külső forma esztétikáját (Gehalt u. Gestalt im Kunstwerk des Dichters, 1925). Utóbbi műveiben Walzel maga is eljut ahhoz a gondolathoz — melynek jegyében ez irány ellenzői az új „Laokoon“ megjelenését sürgették —, hogy az irodalmi művet nem lehet idegen művészetek analógiájára felfogni s magyarázni, hanem csak saját, elsősorban nyelvi, törvényeiből kifejlesztett szemlélettel és fogalmi készlettel (Wortkunstwerk. Mittel seiner Erforschung, 1926). Az ilyirányú kutatás termékeny indítékokat nyert a nyelvtudomány teréről (H. Sperber—L. Spitzer: Motiv u. Wort, 1918, M. Hamburger: Vom Organismus der Sprache u. von der Sprache des Dichters, 1920), a költészettantól (H. Hefele: Das Gesetz der Form, 1919, Das Wesen der Dichtung, 1923), úgyszintén az egyes költészettechnikai kérdésekkel, vagy a műalkotások szerkezetével foglalkozó vizsgálódások köréből (W. Brecht: C. F. Meyer u. das Kunstwerk seiner Gedichtsammlung, 1918, stb.). Egy költő egész életművének vizsgálatát alapította erre a szempontra E. Everth (C. F. Meyer, 1924). E törekvések egyik legértékesebb terméke K. Vietor sorozata: a német irodalom műfajainak története (eddig: K. Vietor: Gesch. der d. Ode, 1923, G. Mueller: Gesch. d. d. Liedes, 1925).

E formális esztétikai szemlélet végső következményeit P. Zincke vonta le, aki az irodalomtörténetben a költészet gyakorlati esztétikáját látja s a „nagy forma“ szempontjából értékli át az egész német irodalmat (P. Heyses Novellentechnik, 1927). S ha Walzel és a Dilthey-tanítvány H. Nohl elgondolásában (Stil u. Weltanschauung, 1920) a forma és a szellemi tartalom, stílus és világnézet, szoros összefüggésben mint egyenrangú felek állanak egymással szemben, R. Unger módszertani alapelvei (Philosophische Probleme in der neueren Literaturwissenschaft, 1908, Literaturgesch. als Problemgesch., 1924) már átvezetnek ahhoz az irányhoz, amelyik az irodalmi mű szellemi tartalmára veti a fősúlyt: az ú. n. idealisztikus, szellemtörténelmi irányhoz.

6. Ez a Hegelből, az újrászülető német idealizmusból, Nietzsche, Dilthey, Bergson gondolataiból táplálkozó s a mai

filozófiának jóformán minden törekvésével összefüggésben álló irány a műalkotást elsősorban mint eszmék edényét, az egyéniséget mint szellemi lényeket fogja fel s az egyes korszakok, vagy egész kultúrák szellemi egységét keresi. Az 1910-es évek elején lépett fel határozottabban, azóta az irodalomtudomány legtekintélyesebb és legtöbbet vitatott ágává fejlődött s a különféle problémák, módszertani kérdések és feladatok ma még áttekinthetetlen tömegét vetette fel. A szellemtörténet elnevezés ez iránynál is csak a legáltalánosabb célokat s a legtágabb határokat jelenti, hiszen alapfogalmai is erősen vita tárgyai még. A szellem pl. — hogy csak e középponti fogalmat említsük — egyrészt úgy tűnik fel, mint a történelmi korszakok szerves egysége, mely egység az egyének, osztályok, nemzetek törekvéseiből, eszméiből, érzelmvilágából alakul ki és a tudományban, erkölcsben, művészetben, vallásban nyilvánul meg, másrészt úgy jelenik meg, mint a történelmi eseményektől, az egyének és közösségek életétől független önálló entitás, amely a történelem folyamán kifejti, megnyilatkoztatja magát. Az irány biográfiai módszere, amely a hagyományos életrajz helyett a költő „ideájának“ (Chamberlain: Goethe, 1912), örökkévaló szellemi lényének (Gundolf: Goethe, 1911), vagy „az időtlen jelentőségű gondolat síkjára vetített ősfenomenjének“ (Simmel: Goethe, 1913) szuggesztív felidézésére törekszik, különösen Gundolf gyorsan születő könyveinek (St. George, 1920, Kleist, 1922, Opitz, 1923, Paracelsus, 1927 stb.) segítségével, rendkívül népszerűvé vált; Emil Ludwig és Stefau Zweig elterjedt essay-iben a szépirodalomba, Witkop Kleist-könyvében (1921) a metafizikába hajlik át s Bertram „mithoszában“ (Nietzsche, eine Legende, 1918) már tudatosan szakít a hagyományos történelmi valósággal. Az objektív történettudományhoz mindenestre közelebbeső alapokból indul ki R. Unger s a nyomában felsarjadó objektív problémátörténelmi kutatás, mely egyes középponti jelentőségű kérdések, vagy kérdéscsoportok irodalmi megnyilatkozását s történelmi változását teszi vizsgálat tárgyává (Rud. Unger: Herder, Novalis u. Kleist, Studien über d. Entwickl. des Todesproblems... 1922, P. Kluckhohn: Die Auffassung d. Liebe i. d. Lit. d. 18. Jahrhundert... 1922, Persönlichkeit u. Gemeinschaft, Studien z. Staatsauffassung der deutschen Romantik, 1925, M. Gerhard: Der deutsche Entwicklungsroman bis zu Goethes W. Meister, 1926.

stb.). Unger követői általában megmaradnak a gondolati anyag egységesítése és értelmezése mellett, de éppen az értelmezés révén juthatnak szóhoz bizonyos szubjektív elfogultságok, mint pl. nem egy esetben a különben más módszertani alapokon álló E. Ermatingernél (*Weltdeutung in Grimmelshausens Simplicius Simplizissimus*, 1925).

Ha a kutatás a bonyolultabb korszakok vizsgálatára irányul (W. Marholz: *Deutscher Pietismus*, 1920, G. Walther: *Zur Phänomenologie der Mystik*, 1923, W. Marholz: *Deutsche Dichtung der Gegenwart*, 1926 stb.), szükségképen ismét felmerül a sokat vitatott „korszellem“ kérdése s a vele kapcsolatos problémák egész sora (Keyserling: *Individuum u. Zeitgeist*, 1909 stb.). Elsősorban a romantika-kutatás köréből indul ki az a felfogás, amely a nemzedéket teszi meg a korszellem hordozóivá (Haym). R. M. Meyer és Fr. Kummer gyilkos sematizálásai (*Literaturgesch. des XIX. Jhd.* 1899, és 1909) után Müller-Freienfels termékenyen használta fel e szempontot (*Psychol. u. Sociol. d. modernen Kunst*, 1926). Az önmagát kifejtő szellem dialektikáját keresi a különböző korszakok változásai mögött H. A. Korff, aki Hegel triadikus fejlődésritmusát — thesis, antithesis, synthesis — fejleszti tovább s ily szempontból foglalja össze a Sturm u. Drangot, klasszikát és romantikát (Barock als Gestaltung antithetischen Lebensgefühls, *Euphor.* XXIV. k.). Sok alkalom nyílik e ponton arra, hogy az író a saját világnézetét magyarázza bele letűnt korok lelkivilágába (E. Ermatinger: *Barock u. Rokoko in der d. Dichtung*, 1926), vagy hogy a történeti valóságtól teljesen elvonatkoztatott fenomenológiába oldja fel az irodalom történetét (M. Deutschbein: *Das Wesen des Romantischen*, 1922). Ilyen szellemű kultúrstudioszintéziseknek máig mintaképe O. Spengler sokat vitatott műve (*Der Untergang des Abendlandes*, I. 1918. II. 1922). Spengler fejezte ki legnyíltabban ez irányok többé-kevésbé tudatos alapproblémáját: „Natur soll man wissenschaftlich traktieren, über Geschichte soll man dichten“. S valóban. H. Cysarz, aki a legszuggesztívebb módon törekedett az irodalomtörténetnek mint szellemtörténetnek lényegét, módszerét és alapfogalmait kifejteni, a művészet és tudomány közé helyezi az emberi szellemnek ez új alkotását, melyet a jelenkor reprezentatív teóriájává akar kiépíteni (*Literaturgeschichte als Geisteswissenschaft*, 1926). Cysarz a jelentős művek hosszú sorára hivat-

kozik, melyek ez új gondolat jegyében születtek. E művek jelentősége bizonytalán kívül esik az objektív irodalomtörténet körén s azon sajátos alkotások körébe vág, melyek történelemből, filozófiából és művészetből fonódnak össze, a történeti hűség és kritika mellett helyet juttatnak a mai s egyéni problémáknak, az ész és szív alkotóvágyának s — mint mondják — a költészet történetét a történelem költészetévé alakítják. De — eltekintve az újságíró-tudomány ellenszenves termékeitől — kétségtelenül jelentős és tiszteletreméltó szellemi teljesítmények s az irodalomtudományra gyakorolt termékenyítő hatásuk tagadhatatlan.

7. Azok a tudósok, akik a fent érintett tudományos forradalom mögött a német irodalomtudomány válságát pillantották meg, legégetőbb feladatuk a fogalmak világos és egyértelmű meghatározását s az egyes, sokszor homlokegyenest ellenkező módszertani törekvések közeledését, kiegyeztetését jelölték meg. Az elméleti kérdések tisztázásához sokban hozzájárult az egyes álláspontok határozott megfogalmazása, egyes módszertani kérdések történeti megvilágítása (E. Rothacker: *Einleitung in die Geisteswissenschaften*. 1919), az irodalomtörténet történetének megírása (S. Lempiecki: *Gesch. d. d. Literaturwiss. bis zum Ende des 18. Jhd.*, 1920) s mai helyzetének összefoglalása (W. Mahrholz: *Lit. Gesch. u. Lit. wiss.*, 1924, O. Benda: *Der gegenwärtige Stand d. d. Lit.-wiss.*, 1928; ez utóbbinak e beszámoló is sokat köszönhet). Hogy az egyes túlzottan kiélezett ellentétek elsimíthatók, arra bizonyosság J. Petersen higgadt és józan valóságérzékről tanúskodó műve: *Die Wesenbestimmung der deutschen Romantik*, 1926, melyben megkísérli, hogy a német romantikával foglalkozó művek eredményét közös nevezőre hozza. Az ellentéteknek az irodalmi gyakorlatban való kiegyenlítődését pedig talán az oly művek fogják elősegíteni, mint Köster-Petersen nagy gyűjteményes irodalomtörténete (*Gesch. d. d. Lit.*, 1925), O. Walzel sorozata (*Handbuch der Literaturwiss.* 1923), vagy P. Merker és W. Stammler lexikona (*Reallexikon d. d. Lit. gesch.* I. 1925—26, II. 1926—28), melyek a munkatársak és a tárgyak különbözősége miatt nem kerülhetnek el bizonyos módszerbeli sokféleséget.

E rövid és vázlatos kis áttekintés is — melynek esopotósítását másként is el lehet képzelni s amely kénytelenségből talán nagyon is egyszerűvé tette a problémák bonyolult gaz-

dagságát — mutatja, hogy az irodalomra vonatkozó kutatás nemcsak tárgykörben, hanem módszertani kérdésekben is rendkívül meggazdagodott. Irodalomtörténet helyett ma már inkább irodalomtudományról beszélnek s ez alatt az irodalommal foglalkozó összes tudományokat értik. Önelvű, más tudományoktól viszonylag független irodalomtörténet lehetősége sokak szemében nem egyszer kétségesnek tűnik fel; egyesek az általános művészettudományba akarják beolvasztani, mások szociális, politikai, világnézeti stb. érdekek szolgálatába állítják. És mégis, a most már elülő forradalom valóban termékenyítőleg hatott az irodalomtudományra, elsősorban azért, hogy a módszertani alapvetés szükségességére rámutatott. Hogy a ma még kaotikus törekvések nyelvzavarából mikor alakul ki az összes használható eredményeket értékesítő módszer, kérdés. A nehézségek nagyok, de mégis tisztulni látszik a helyzet. Az elméleti kiegészítésnél még súlyosabb a gyakorlati megvalósítás kérdése. Szociológiai, lélektani, biológiai, filozófiai, esztétikai és történeti szempontok egységbe foglalása — egy tisztán fogalmi, formális meg gondolásokon alapuló eklekticizmus veszélye nélkül — csak az irodalomnak, mint életjelenségnek egészen új szintetikus szemléletén épülhet fel. S bármennyire szükséges, hogy a részletkérdések tárgyalásában a legszigorúbb tárgyilagosság uralkodjék, nagyobb egységek ábrázolása mégis csak annak a különös művészetnek a feladata marad, amelyik a történeti valóság sokféleségéből a legjellemzőbbet, a reprezentatív jelenségeket tudja kiemelni, tárgyilag hű tud maradni anélkül, hogy részletekre tördelődnék, vagy hogy az irodalmat szülő élet mozgalmasságának szuggesztíóját elveszítené. Bizonyosnak látszik, hogy az áhított nagy összefoglalás soha nem fog megvalósulni; csak jámbor szándék kötetek szintézisébe foglalni az élet mérhetetlen gazdagságát. De a küzdelem új lendületet ad tudományunknak, élesíti szemét, növeli fogékonyságát, új erőfeszítésekre sarkalja alkotó erőt.